

გიორგი ხუროშვილი

პოლიტიკური თეოლოგია
შუა საუკუნეების
საქართველოში

Giorgi Khuroshvili

POLITICAL THEOLOGY
IN MEDIEVAL GEORGIA

თბილისი 2022 Tbilisi

ახალი საქართველოს უნივერსიტეტი
კავკასიური ფილოსოფიისა და თეოლოგიის
სამეცნიერო-კვლევითი არქივი

NEW GEORGIAN UNIVERSITY
Archive of Caucasian Philosophy and Theology

რედაქტორი: პროფესორი, დოქტორი თენგიზ ირემაძე

Editor: Prof. Dr. Tengiz Iremadze

რეცენზენტი: პროფესორი, დოქტორი მიხეილ გოგატიშვილი

Reviewer: Prof. Dr. Mikheil Gogatishvili

დაკაბადონება და ყდის დიზაინი: გიორგი ბაგრატიონი

Cover design and Book layout: Giorgi Bagrationi

პირველი გამოცემა, 2022

First Edition, 2022

© კავკასიური ფილოსოფიისა და თეოლოგიის
სამეცნიერო-კვლევითი არქივი, 2022

© Archive of Caucasian Philosophy and Theology, 2022

დაიბეჭდა შპს „ფავორიტი სტილში“, 2022

ISBN 978-9941-8-4907-7

სარჩევი

შესავალი	5
ქართული პოლიტიკური თეოლოგიის დასაწყისი	14
იოანე ზოსიმე	18
გიორგი მერჩულე	32
ლეონტი მროველი	43
არსენ იყალთოელი	58
დავით ალმაშენებელი	73
ნიკოლოზ I გულაბერისძე	83
იოანე შავთელი	92
ჩახრუხაძე	104
დასკვნის მაგიერ – როგორ განვაგრძოთ კვლევა?	117
ბიბლიოგრაფია	122
შეჯამება (ინგლისურ ენაზე)	128
სახელთა საძიებელი	149
საგანთა საძიებელი	156
ავტორის შესახებ	159

CONTENTS

Introduction	5
Beginning of Georgian Political Theology	14
Ioane Zosime	18
Giorgi Merchule	32
Leonti Mroveli	43
Arsen of Ikalto	58
David the Builder	73
Nikoloz Gulaberisdze	83
Ioane Shavteli	92
Chakhrukhadze	104
How to Proceed with Research?	117
Bibliography	122
Summary	128
Name Index	149
Subject Index	156
About the Author	161

შესავალი

საქართველოს ისტორიის მთავარი დოკუმენტის, „ქართლის ცხოვრების“ კითხვისას ჩემზე მუდამ დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა ქრისტიანული რელიგიის ფუნდამენტური გავლენა საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაზე და პირუკუ. ეს ურთიერთგავლენა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა შუა საუკუნეების ქართულ ტექსტებში, რომელთა ავტორებიც თითქოს საგანგებოდაც კი აჩვენებდნენ რელიგიასა და პოლიტიკას შორის მჭიდრო კავშირს. ჩემი ძვირფასი მასწავლებელი, პროფესორი თენგიზ ირემაძე ქართული აზროვნებისადმი მიძღვნილ თავის მრავალრიცხოვან ნაშრომებში მიიჩნევს, რომ შუა საუკუნეების ქართული აზროვნება შეიძლება დახასიათდეს როგორც ფილოსოფიური ღვთისმეტყველება ან/და საღვთისმეტყველო ფილოსოფია¹. ვფიქრობ, მისი ეს შეფასება ზუსტად

1 ამ საკითხის შესახებ იხილეთ პროფესორ ირემაძის ბოლო-დროინდელი წიგნები: ფილოსოფია და თეოლოგია შუა საუ-

პოლიტიკური თეოლოგია შუა საუკუნეების საქართველოში

აღნერს ამ ეპოქის ქართულ სააზროვნო პრაქტიკას, რამდენადაც საქართველოს ინტელექტუალური ისტორიის ამ უმდიდრესი პერიოდის ავტორთა შემოქმედების სისტემური და მეთოდოლოგიური შესწავლა გვიჩვენებს, რომ იმუამინდელ საქართველოში ფილოსოფიასა და თეოლოგიას შორის ინტენსიური თანამშრომლობა აყალიბებდა მათ სინთეზურ მოდელს, რომლის თეზისებიც აისახებოდა არა მხოლოდ საკუთრივ საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიურ ტექსტებში, არამედ მხატვრულ ლიტერატურაში, ჰაგიოგრაფიაში და თვით ისტორიულ ქრონიკებშიც კი.

ფილოსოფიისა და ღვთისმეტყველების თანამშრომლობა საქართველოში ცალკეული, კონტექსტისგან განყენებული ექსპერიმენტი არ ყოფილა, ამ დიდ წამოწყებას იმთავითვე ჰქონდა კონკრეტული მიზნები, რომელთა განვითარება და სრულყოფა ეტაპობრივად ხდებოდა და შეესატყვისებოდა ქართული კულტურის აქტუალურ ამოცანებს. ამგვარად, სამართლიანი და

კუნეების საქართველოში, 2016; შუა საუკუნეების ქართული ფილოსოფია. სისტემური მონახაზი მისი სპეციფიკის გასაგებად, 2019. ორანე პეტრინის ფილოსოფია, 2021.

საფუძვლიანი იქნება, თუკი ამ წამოწყებას ვუწოდებთ „პროექტს“, რომლის განხორციელების პროცესიც რამდენიმე საუკუნეზე გადაიჭიმა; ამ პროექტმა საქართველოს „ოქროვანი“ ხანის შექმნაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა და ჩამოაყალიბა ქართველის ეროვნული ვინაობის იდეური, კულტურული და პოლიტიკური განზომილებები.

ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ეს ნაერთი საქართველოში რამდენიმე დიდ ნაკადად გაიშალა: დავით ალმაშენებელმა იერუსალიმისა და ათენის სინთეზის გელათური მოდელი შექმნა, იოანე პეტრიწმა ქართული ქრისტიანული ნეოპლატონიზმი განავითარა, შოთა რუსთაველმა კი ინტერკულტურული აზროვნების დიდ ტრადიციას დაუდო სათავე. თუმცა, ჯერ კიდევ ამ მიმართულებების გამოჩენამდე ქართულ აზროვნებაში უკვე არსებობდა ერთი შეხედვით უჩინარი ინტელექტუალური პარადიგმა, რომელიც, ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, სხვადასხვა ფორმითა და დოზით თავს იჩენს ამ ეპოქის მნიშვნელოვან, მათ შორის, ზემოხსენებულ მოაზროვნეებთან და გარკვეულწილად განსაზღვრავს კიდეც ქართული აზროვნების

პოლიტიკური თეოლოგია შუა საუკუნეების საქართველოში

თავისებურებას. თანამედროვე აკადემიურ ენაზე ამ პარადიგმას პოლიტიკურ თეოლოგიას ვუწოდებთ.

რა არის პოლიტიკური თეოლოგია?² აკადემიური თვალსაზრისით, ეს შედარებით ახალი დარგია³, რომლის შინაარსი ხშირად სხვადასხვაგვარად განიმარტება

-
- 2 ცნება „პოლიტიკური თეოლოგია“ (ლათ. „*theologia civilis*“) ეკუთვნის რომაელ სწავლულს, მარკუს ტერენციუს ვარონს, რომელმაც ის გამოიყენა თავის ნაშრომში „ადამიანურ და ღვთაებრივ საგანთა სიძველენი“ (*Antiquitates rerum humanarum et divinarum*). თუმცა, მისი ეს თხზულება დაიკარგა და, ალბათ, ეს ცნებაც თავიდან იქნებოდა შესაქმნელი, რომ არა ნეტარი ავგუსტინე, რომელიც თავის ნაშრომში „ღვთის ქალაქი“ (VI წიგნი) მიუთითებს ვარონის ამ დაკარგულ ტექსტზე და განიხილავს აღნიშნულ ცნებას.
 - 3 პოლიტიკური თეოლოგიის აკადემიური დაფუძნება უკავშირდება გერმანელ ფილოსოფოსს, კარლ შმიტს (1888-1985 წწ.), რომელმაც 1922 წელს გამოსცა ნაშრომი სათაურით: „პოლიტიკური თეოლოგია. ოთხი თავი სუვერენიტეტის შესახებ მოძღვრებაზე“ (*Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*). ამ ნაშრომში შმიტი განიხილავს პოლიტიკური ლიდერის სახეს, სამართლებრივი წესრიგის ნორმებს და პოლიტიკური ფორს-მაჟორის მდგომარეობას; ავითარებს სახელმწიფოში სუვერენის ძალაუფლების თეორიულ საფუძვლებს.

და მისი საზღვრები ჯერაც არ არის დადგენილი, მიუხედავად იმისა, რომ საკუთრივ ფენომენი ძველზე ძველია, რამდენიმე ათას წელს ითვლის და მოსეს ხუთწიგნეულიდან იღებს სათავეს. საკუთრივ ქრისტიანულ სამყაროში პოლიტიკური თეოლოგის ფენომენი ჩნდება პავლე მოციქულთან, მისი შემდგომი განვითარება კი ხორციელდება ქრისტიანული აზროვნების ისეთ გოლიათებთან, როგორებიც იყვნენ: ევსები კესარიელი, ირინეოს ლიონელი, ნეტარი ავგუსტინე, თომა აქვინელი და სხვ. უფრო ფართოდ შეთანხმებული შეხედულებით, პოლიტიკური თეოლოგია არის ცნება, რომელიც გამოიყენება პოლიტიკაში თეოლოგიური იდეების განხორციელების და პოლიტიკური პროცესის თეოლოგიური გამართლების პრაქტიკის აღსანიშნად. კაცობრიობის ისტორიაში, სხვადასხვა რელიგიურ ტრადიციებში თეოლოგიური აზრი და დებულებები ხშირად გამოიყენებოდა პოლიტიკური სისტემების, ქმედებებისა და მიზნების ლეგიტიმაციისათვის. გარდა ამისა, რელიგიური რწმენა არაერთგზის გამხდარა პოლიტიკური გადაწყვეტილებებისა და ნაბიჯების შინაარსის განმაპირობებელი, ერებისა და ქვეყნების პოლიტიკუ-

პოლიტიკური თეოლოგია შუა საუკუნეების საქართველოში

რი ბედის განმსაზღვრელი. პოლიტიკური თეოლოგია სწორედ ამ და მსგავსი ფენომენების სისტემურ ერთობლიობას სწავლობს და აღნიშნავს.

ქართული პოლიტიკური თეოლოგიის კონცეფციის პირველი კონტურები ყალიბდება X საუკუნეში იოანე ზოსიმესთან და გიორგი მერჩულესთან, მის მრავალმხრივ განვითარებას შევხვდებით XI საუკუნეში ლეონტი მროველთან და XII საუკუნეში დავით აღმაშენებელთან, არსენ იყალთოელთან, ნიკოლოზ გულაბერისძესთან, ჩახრუხაძესთან, იოანე შავთელთან, დავითისა და თამარის მემატიანეებთან. ამგვარად, პოლიტიკური თეოლოგია შუა საუკუნეების ქართული აზროვნების ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებად გვევლინება. პოლიტიკური თეოლოგიის ეს კონცეფცია რამდენიმე საკვანძო დებულებას მოიცავდა: 1) ქართველი მეფეები ბიბლიური წარმომავლობის არიან და ამგვარად სწორედ ისინი უდგანან სათავეში ქრისტეს მიწიერ სამეფოს; 2) ქართულ ენაში დავანებულია დიდი საიდუმლო, ის ღმერთისაგან შემკული და კურთხეული ენაა, ხოლო საქართველო კი ღვთისმშობლის წილხვდომილი მინაა; 3) საქართველოს სამეფოს ღმერთისგან აქვს

დაკისრებული მნიშვნელოვანი მისია, რომლის აღსრუ-
ლებაც ქართველ მეფეთა მოვალეობაა. ეს თეზისე-
ბი სხვადასხვა ფორმულირებითა და რაკურსით არის
წარმოდგენილი ზემოხსენებულ ავტორთა შემოქმედე-
ბაში. მეტიც, ამ პერიოდში იშვიათია ტექსტი, რომელ-
შიც პოლიტიკური თეოლოგიის კონცეფციის გარკვეუ-
ლი ფრაგმენტი მაინც არ იყოს ჩართული; მიუხედავად
იმისა, რომ სრულყოფილად გაშლილი ეს კონცეფცია
არცერთ ავტორთან არ არის, თამამად შეიძლება ით-
ქვას, რომ ის შუა საუკუნეების ქართულ აზროვნებას
უწყვეტ ხაზად გასდევს.

✧ ✧ ✧

ამ მცირე გამოკვლევას არ აქვს ამბიცია, სრულად
წარმოადგინოს შუა საუკუნეების ქართული პოლიტი-
კური თეოლოგიის კონცეფციის უკლებლივ ყველა შრე
და ავტორი. ეს თემა ძველი ქართული აზროვნების აკა-
დემიური კვლევის თვისებრივად ახალ მიმართულებას
წარმოადგენს⁴ და, ამგვარად, მისი სრულყოფილი დამუ-

4 საკუთრივ შუა საუკუნეების ქართული პოლიტიკური თეო-
ლოგიის შესახებ კვლევები ქართულ აკადემიურ სივრცე-

პოლიტიკური თეოლოგია შუა საუკუნეების საქართველოში

შავება დიდ დროსა და სერიოზულ ადამიანურ რესურსებს მოითხოვს. ეს გამოკვლევა უფრო ჩაფიქრებული მაქვს როგორც შესავალი ამ რთული და ხანგრძლივი პროცესისა და ვიმედოვნებ, რომ ის შუა საუკუნეების ქართული აზროვნების ამ საინტერესო განშტოების შესახებ სხვებსაც აღუძრავს კვლევით ინტერესს.

თეოლოგი არ ვარ. როგორც ფილოსოფოსს, კარგად მესმის, რომ ყველა სფეროს თავისი სპეციფიკა აქვს და სხვა დარგის ველში შესვლა სიფრთხილეს მოითხოვს. ამის გათვალისწინებით, ამ საქმეს ვიწყებ ორ

ში იშვიათობაა. ევროპელ მოაზროვნეებთან პოლიტიკური თეოლოგიის გააზრების საკითხებს ინტენსიურად იკვლევს პროფ. მიხეილ გოგატიშვილი, ამ თემებზე იხილეთ მისი სტატიები: ხელისუფლების პოლიტიკურ-თეოლოგიური ასპექტები, 2007; ბერთოლდ მოსბურგელის ფილოსოფიის თენიაზ ირემაძისეული ინტერპრეტაცია, კლოდ ლეფორის „თეოლოგიურ-პოლიტიკური მატრიცა“ და „რუის-ურბნისის ძეგლისწერა“, 2009; სახელმწიფოს კონსტრუირების რელიგიური პრინციპი, 2019. პოლიტიკური თეოლოგიის ქართულ კვლევებს შორის აღსანიშნავია ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის კრებული: პოლიტიკური თეოლოგია: მოდერნულობამდე და მოდერნულობის შემდეგ, 2012. კრებულში გაანალიზებულია პოლიტიკური თეოლოგიის ისტორია და თეორია.

მნიშვნელოვან საფუძველზე დაყრდნობით: 1) როგორც აღვნიშნე, მუა საუკუნეების ქართული აზროვნება, ძირითადად, ღვთისმეტყველებისა და ფილოსოფიის ნაზავია; 2) საკუთრივ პოლიტიკური თეოლოგია ფილოსოფიისა და თეოლოგიის ურთიერთობის პროდუქტია და მის ფორმირებაში დიდი დოზით მონაწილეობს ფილოსოფიის მთავარი განშტოებები – მეტაფიზიკა და პოლიტიკური ფილოსოფია.

ნაშრომში ძირითადად ვიყენებ კომპარატივისტულ და ჰერმენევტიკულ მეთოდებს; გარდა იმისა, რომ ეს ორი მეთოდი, ზოგადად, ყველაზე ეფექტურია ჰუმანიტარულ კვლევაში, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ისინი კიდევ უფრო დიდ სამსახურს გასწევენ, რამდენადაც, წყაროების სპეციფიკის გათვალისწინებით, კვლევის მთავარი გამოწვევებია პოლიტიკური თეოლოგიის ქართული კონცეფციის კონტექსტების რეკონსტრუირება და ავტორთა შორის გაბმული შინაარსობრივი კუაჭვის აღმოჩენა.